

Eftergiftspolitikens motiv

Ernst Wigforss ger i sina memoarer en öppen och skarp-synt analys av den svenska regeringsdeklarationen inför riksdagen den 29 oktober 1941. Det var den tidpunkt då en tysk seger för många syntes mest sannolik och då en sådan seger för många syntes mest tilltalande eller i varje fall mindre svåruthärdlig än under de första krigsåren — den väldiga tyska aktion som sedan några månader drevs med framgång gällde Ryssland, och USA hade ännu inte dragits in i kriget. Regeringen sökte klara det olösliga genom att på en gång sända sina välönskningar till Tysklands allierade Finland och till de av Tyskland ockuperade Danmark och Norge. Den sökte hävda neutralitetslinjen och ändå i förtäckta ordalag antyda sin beredvillighet att anpassa sig efter det nya läget och i ett av Tyskland behärskat Europa. Vi måste bevara sammanhang, sades det, med "å ena sidan de övriga nordiska folken, å andra sidan Europa i dess helhet"; svenska folket "är fullt medvetet om att tillhöra en världsdal stadd i våldsam evolution..." Adressaten till förklaringar som denna var, som Wigforss betonar, inte Churchill eller Roosevelt, självfallet inte heller Stalin, utan Hitler. Det var Hitler som skulle övertygas om cirkelns kvadratur, om att vi ville hålla samman med alla de tre nordiska länderna, om att vi ville "följa våra egna politiska riktlinjer" och samtidigt tillhöra världsdelen "i våldsam evolution". Själva talet om Europa och världsdelen var ett slags chiffrerspråk, som man hoppades att härskarna i Berlin skulle tolka efter sin speciella kod.

Detta var vad man kan kalla diplomatisk anpassning, med ett stänk av den ideologiska anpassning som önskades av de segrande. Det var naturligt att nitiska regeringsadjunkter gick längre och ansåg att ingen upplyst svensk tvivlade på "att Tyskland är förutbestämt att stå en ledande ställning i ett enat Europa". Detta var den totala realpolitiska anpassningen, utan det dimmiga i regeringsförklaringen, men liksom denna med ett minimum av hjärtats förkrosselse och omvändelse. Steget var fortfarande stort till typen Bööck, som talade om att "vi

är alla vassrör, som vajar hit och dit för stormen, och huvudena böjs utan åtskillnad" — vilket någorlunda kunde passa på regeringen — men som tillade att "världshistoriens stora process, som tänkarna kallat för kvalfull, också är gudomlig" — en ideologisk bekännelse, visserligen med framgången som värdemätare, vilken var regeringen främmande. På andra sidan Bööck stod blott de rena nazisterna, som av okunnighet, dumhet eller ondska eller litet av varje trodde på Hitler utan någon kvasifilosofisk akrobatik.

Man kan med säkerhet utgå från, och nästan alla har väl utgått från att regeringens och riksdagens hållning i stort sett bestämdes av den diplomatiska anpassningens tanke. Per Albin Hansson och Günther, de främst ansvariga, var inte nazistsympatisörer och önskade inte — såsom kungen — en tysk seger. Tvärtom var de, och det stora flertalet politiker och ledande ämbetsmän, antinazister i den meningen att de tyckte illa om nazismens program och politik. Deras eftergifter, deras undfallenhet, deras smicker av tyskarna och deras förmaningar till nazismens kritiker utgick från att Tyskland till en tid eller kanske definitivt skulle segra, att vi för att bevara vår fred och vår självständighet — eller så mycket som möjligt av självständighet — borde söka kompromisser i sakfrågor och förgylla dessa genom falska försäkringar om sympati och anpassningsvilja. De ansåg att utfall i pressen kunde vara farliga för denna politik och sökte därför dirigera pressen, samtidigt som de inför tyskarna gav medvetet oriktiga uppgifter om den kritiska pressens betydelse och om den svenska folkopinionen. Säkert trodde de att de på detta sätt i djupare mening gav ett riktigt uttryck åt opinionen — inte för att denna var nazistvänlig eller likgiltig inför maktkampen, men därför att den framför allt önskade fred.

Därmed är dock inte attityden — eller attityderna — inom den styrande kretsen mer än antydd. Vi vet i själva verket inte så mycket om denna attityd; endast få av de agerande har skrivit med någon uppriktighet, och den främste av des-

sa skribenter, Wigforss, är på denna punkt egendomligt förbehållsam. Om de engelska politikernas stämningar under eftergiftsperioden, som här kom ett par år tidigare än i Sverige, vet vi mycket mer. Hade, exempelvis, de svenska tyrannerde satt sig in i nationalsocialismens lära och handlingsmönster, hade de läst "Mein Kampf", kände de närmare till jedeförföljelserna? Genomgår man svensk debatt under åren efter nazismens maktövertagande, blir den utbredda okunnigheten och den därmed förenade felsynen på vad som skedde i Tyskland och på de nya makthavarnas syften slående intryck. Detsamma var förhållandet i England, där politiker som Baldwin, Chamberlain och Lloyd George eller publicister som Dawson och Jones hade de mest oklara eller befängda föreställningar om vad nazismen innebar. En okunnighet av detta slag måste underlätta en anpassning, ge illusioner om de fördelar som eftergifter och undfallenhet kunde medföra.

Med denna sak sammanhänger nära frågan hur stark antinazismen var bland de styrande. Det är omöjligt att klart skilja mellan den oskuldsfulla okunnighet som gör likgiltig-

het eller en blott sval motvilja möjlig, och den eftergifts- och kompromissvilja för vilken den nästan aktivt bevarade okunnigheten är en förutsättning. Hos människor i denna ställning med i Sverige härskande värderingar är det dock svårt att tro att inte rimlig kännedom om nazismen i förening med relativt stor känslighet skulle leda till ett våldsamt hat, som åtminstone i relationerna till svenskar skulle komma till tydligt uttryck. Man misstänker att de styrandes diplomati inåt och utåt i viss mån byggde på en viss brist på intresse och engagemang, på ljumhet eller kyla.

Nu kan det sägas att detta är just vad diplomatien kräver. Upprörda moralister och predikanter kunde vara bra som statister i bakgrunden, lämpade för större roller i ett annat skådespel; vad vi behövde under de farliga åren var kalla spelare, personer med gemyt och förmåga till avkoppling, folk som fann det lätt att säga falskheter och kunde ljuga utan nervositet. Invändningen har sitt fog. Men vi kommer därmed in på en diskussion av det dilemma som eftergiftspolitikern innebar.